

Munkácsy Mihály *Krisztus Pilátus előtt* című óriásképeinek restaurálása

Szentkirályi Miklós

Tanulmányunkban az utóbbi évtizedben végzett egyik legtanulságosabb, legösszetettebb restaurálási feladatunkat ismertetjük. Tanulságos, mert hosszú munkánk során a 19. század végének magyar, és minden túlzás nélkül állítható, az európai festészet egyik fontos műalkotásának viszontagságos életútját is sikerült feltárni. Tudatosult bennünk, hogy a műalkotások nemcsak a természetes lebomlás miatt szenvednek károsodásokat, de használatuk során, szó szerint „elhasználódnak”! Történetük folyamán számtalan veszélynek vannak kitéve és sokszor csak a véletlennek köszönhetik, hogy fennmaradnak. Szerencsés esetben restaurátorhoz kerülnek, ahol már a mi felelősségünk, hogy megmentésükről gondoskodjunk, hogy további évtizedekig meghosszabbítsuk életüket, és hitelesen helyreállítsuk esztétikai értéküket.

Munkácsy Mihály 1881-ben készült el párizsi műtermében a mintegy negyven alakot számláló hatalmas festményével, mely az 1884-ben festett Golgotával együtt hatalmas diadalutat tett meg Európában (Párizs-Bécs-Budapest-Brüsszel-Amszterdam). A műalkotásokat 1886-ban hajóval Amerikába szállították, ahol New Yorkban az Old Tabernacle kiállításán látta és vásárolta meg John Wanamaker. A festmények kalandos utaztatásai ezzel még nem értek véget: az 1889-es Párizsi Világkiállításon sikerrel szerepeltek, elnyerve a kiállítás nagydíját, majd 1893-ban Chicagóban láthatta a nagyközönség az Amerika felfedezésének négyszázadik évfordulója alkalmából rendezett világkiállításon. Ezt követően féltve őrzött kincseit Wanamaker vidéki rezidenciáján, Lindenhurstban helyezte el. 1907-ben tűzvész pusztította el a házat. A két nagyméretű képet csak úgy tudták kimenteni az égő házból, hogy a tulajdonos utasítására kivágták keretükből és kitétték a hóra, és később

egy istállóban helyezték biztonságba. Az első nagy restaurálásukra – dublázás, a szélek kiegészítése – bizonyosan az ekkor szerzett sérülések miatt került sor.

Munkácsy Krisztus trilógiájának utoljára festett képe, az Ecce Homo az előző kettőhöz hasonlóan bejárta Európa nagyvárosait, Amerikát, végül a múzeumalapító Déri Frigyes birtokába jutott, aki 1930-ban Debrecen városára hagyományozta.

1911-ben a két képet Wanamaker átvitette a Philadelphiában felépült új nagyáruház képtárába, ahol hetvenhét éven keresztül a húsvéti vásárok idején közszemlére tették, amerikai szokás szerint műnyuszik és csokitojások társaságában.

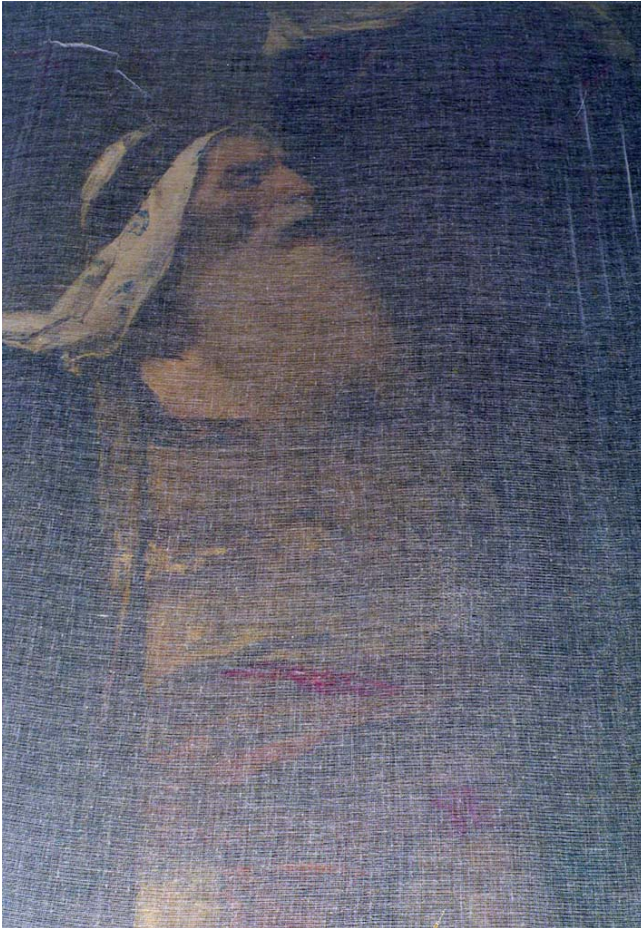
1987-ben eladták az üzletházat, és árverezték a Wanamaker gyűjteményt. A Sotheby's árverésén a Krisztus Pilátus előtt kikiáltási ára 15 000 dollár volt, a kalapács 60 000 dollárnál ütött le, és egy telefonon licitálósá lett a festmény. A Golgota kikiáltási ára szintén 15 000 dollár volt, azonban rövidebb licittel kelt el, 47 500 dollárért a 204-es tárcsát mutató férfi tulajdona lett. Ezzel a festmények útjai elváltak. Az Egyesült Államokban maradt a Golgota, Kanadába került a Krisztus Pilátus előtt.

Három év múlva a Golgotát új tulajdonosa Magyarországon helyezte letétbe közel másfél évig tartó restaurálása után 1993 nagypéntekén a Magyar Nemzeti Múzeumban mutatták be, majd az Ecce Homo mellé állították ki 1993 augusztusában.

1995 februárjában regénybe illő nyomozás eredményeként, Kanadából a Krisztus Pilátus előtt is megérkezett Debrecenbe. A telefonon licitáló kanadai üzletember megtudva, hogy a festmény milyen híres, és egy nemzet számára többet jelent egy műalkotásnál, letétbe helyezte tulajdonát a Déri Múzeumba.

1. kép. Munkácsy Mihály: Krisztus Pilátus előtt című festménye feltekert állapotban érkezett Magyarországra.

2. kép. A gézzel leragasztott képfelület részlete.

3. kép. Az opálosodott lakkréteg repedései.

A Krisztus Pilátus előtt című festmény restaurálás előtti állapota

A képet gondosan csomagolták, és hogy a festékréteg a feltekerés miatt ne sérüljön, felületét gézzel ragasztották le. (1–2. kép) Ez felesleges óvintézkedésnek bizonyult, ugyanis annak ellenére, hogy a ragasztóanyag vízzel könnyen leoldható volt, komoly problémát jelentett, hogy nedves közeg hatására a lakkréteg „beütött”, kékfátyolosodott, és a számtalan mikro- és makro-repedés miatt opálosodott. (3. kép) Ez a jelenség a tisztítás-feltárás előtt elvégzett

4. kép. A felületbe nyomódott négyzetháló.

lakkregenerálással megszüntethető volt. A festmény az erősen elsárgult, igen vastag, jótékony hatású lakkrétegnek köszönhetően épnek tűnt. Az UV-lumineszcens és infravizsgálat eredménye már nem ilyen ép felületet rögzített, majd a kutatófeltárások is igazolták, hogy a Golgotához hasonlóan a számtalan szállítást, fel és letekerést, a tűzvész következményeit és a nem mindig sikeres restaurálási próbálkozásokat a kép igencsak megsínylette.

Tovább vizsgálva a festményt az alkalmazott anyagok és eljárások alapján megállapítottuk, hogy az első nagy restaurálás, a megcsonkított szélek kiegészítése és a dublizálás a Golgota javításával egy időben készülhetett. A Golgota restaurálása során tapasztalt, 40×40 cm-es, a kép felületébe nyomódott négyzetháló itt is határozottan megjelent, ugyanígy a számtalan hasadás és hiány javításainak nyoma. (4. kép) Mindezek alapján számolnunk kellett a korábban alkalmazott radikális tisztítási kísérlet következményeivel, illetve azzal, hogy a festmény nagy része átfestett.

A restaurátor csoport

A Déri Múzeum akkori igazgatója, Selmeczi László felkért, hogy szervezzük meg a monumentális, 417×636 cm-es festmény restaurálását. A munka jellegét figyelembe véve három csapatban dolgoztunk: a restaurálást ténylegesen végzők: Béres Erzsébet, Lente István és Szentkirályi Miklós festő-restaurátorművészek; a restauráláshoz szükséges vizsgálatokat végzők: Vadnai Erika festő-restaurátor művész, Kriston László fizikus, egyetemi adjunktus; valamint a munkafolyamatok dokumentálásával és a konzerválási feladatokkal megbízottak: Szilágyi Sándor, Hasznos Zoltán fotósok és ifj. Szilágyi Sándor konzervátor. A Déri Múzeum részéről Sz. Kürti Katalin nagy szakértelemmel igazított el bennünket a művészettörténeti kérdésekben, a múzeum munkatársai pedig segítettek és bíztattak ben-

5. kép. Adolf Braun felvétele a festményről, részlet, 1881.

nünket. Hathatós segítséget kaptunk továbbá a Magyar Restaurátorkamarát képviselő két szakértőtől: Petheő Károly és Boromisza Péter festő-restaurátorművészekről.

Közel két hónapos munkával elvégeztük a legszükségesebb konzerválási műveleteket, folyamatosan kiértékeltek a vizsgálati eredményeket és előkészítettük a festményt a teljes körű restaurálásra, mely további 4 hónap megfeszített munkát igényelt.

Az egykori dokumentumok tanulmányozása és a vizsgálatok kiértékelése

Mint minden restaurálásnál, ebben az esetben is nagyon fontos kérdés volt, hogy mennyire ismerhetjük meg az eredeti állapotot. Hogy ez irányban megnyugtató választ kapjunk, a kutatófeltárások, a megfigyelések és a rétegvizsgálatok eredményei alapján igyekeztünk meghatározni és elkülöníteni a természetes folyamatok, a rendeltetés, a véletlen és a későbbi beavatkozások okozta elváltozásokat.

Ugyanolyan fontosnak tartottuk az egykorú dokumentumok tanulmányozását. Alighogy elkészült Munkácsy a festménnyel, 1881-ben párizsi műtermében a legapróbb részleteket is lefényképezte Adolf Braun. (5–6. kép) A fotókat Munkácsyné húga 1928-ban a békéscsabai múzeumnak adományozta. E fotók voltak a leghitelesebb forrásaink a mű eredetiségének tanulmányozása szempontjából.

6. kép. Adolf Braun felvétele a festményről, részlet, 1881.

A két módszer nagyszerűen kiegészítette egymást, és magyarázatul szolgált bizonyos festéstechnikai megfigyelések során felvetődött problémákra.

Az első megfigyeléseink már jelezték az „aszfalt” jelenlétét, melyről a kortársa, Malonyai Dezső jegyezte fel, hogy Munkácsy a palettáját kezébe véve gyakran mondta: „Sok bitümmöt kentem szét ezen, de csak hadd szidják a bitümmömet, mi értettük egymást”¹.

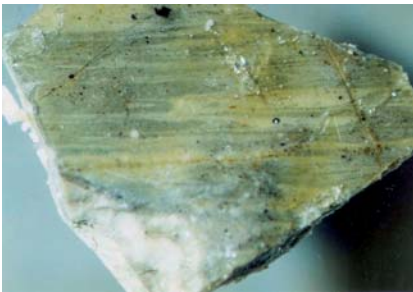
Sokszor és sokan vitatták, kutatták az „aszfalt” rejtélyét. Ezért különös tekintettel voltunk a hatalmas festmény tisztításánál, hogy lokalizáljuk a bitumennel festett részeket, tanulmányozzuk a rétegfelépítéseket. Nem utolsósorban, hogy okoz vagy okozott-e elváltozásokat ez az anyag. Megfigyeléseink szerint valószínű igaz Munkácsy kijelentése, „mi értettük egymást”, ugyanis a világos és a fehér színeknél alkalmazott mélytűzű barna aláfestés nem vérzett át, nem ráncosította a felületet. De ugyanígy szinte változatlan frissességgel és stabilitással fennmaradtak a barna drukkerek, árnyékolások, melyek oly jellemzőek e festményre, hogy valósággal meghatározzák szín- és formavilágát.

A rétegvizsgálatok alapján megállapítottuk, hogy Munkácsy az egyes felületeket több, igen vékony rétegben alakította. Tehát öt-hat alkalommal tért vissza a felületre. A Krisztus-alak fehér ruhájából vett minta mikroszkópos

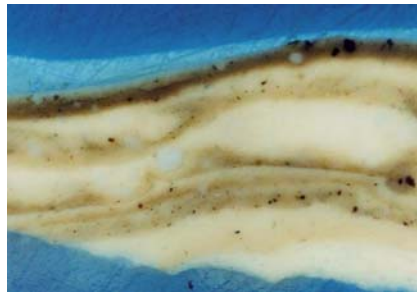
¹ Malonyai Dezső: Munkácsy Mihály élete és munkái, Bp. 1898

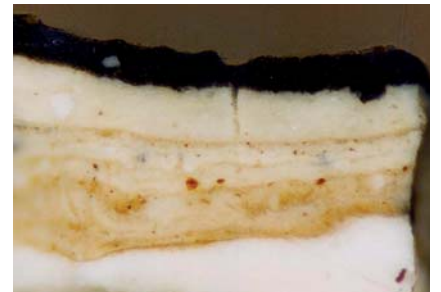
7. kép. A rétegvizsgálatokhoz vett minták jelölése.

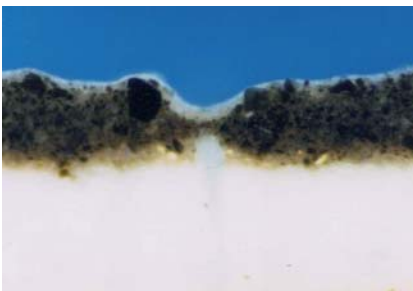
8. a. kép. Mikroszkópos felvétel (48x) a Krisztus alak ruhájának árnyékolt részéből tisztítás előtt vett F2 számú mintáról. A világos és sötétebb rész a felszínen keveredik, az ecsethúzás nyoma is látszik.

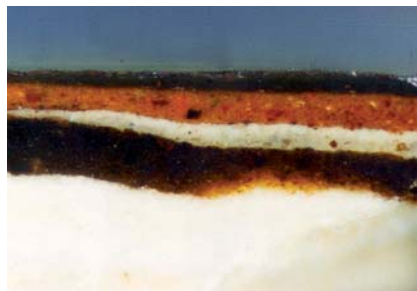
8. b. kép. Az F2-es minta keresztmetszet csiszolatának mikroszkópos felvétele (240x). A festékkeredés a mélyebb rétegekben is felfedezhető: a rétegek egymásba folynak, mert még száradás előtt került rájuk a következő nedves réteg.

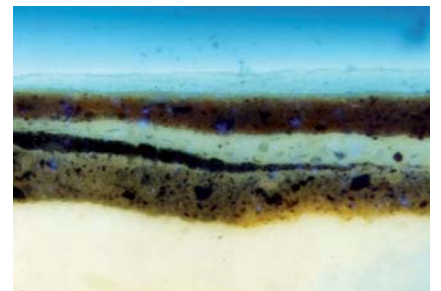
8. c. kép. A Krisztus alak ruhájából vett F5-ös minta mikroszkópos keresztmetszete (370x) Míg az alapozás általában két rétegű volt, itt a rétegek között egy harmadik is megtalálható, melynek érdekessége, hogy nem homogén.

8. d. kép. Az F5-ös minta keresztmetszetének részlete, lumineszcens felvétel (930x). A repedésbe befolyt lakkréteg és a vékony festékréteg később került a képre.

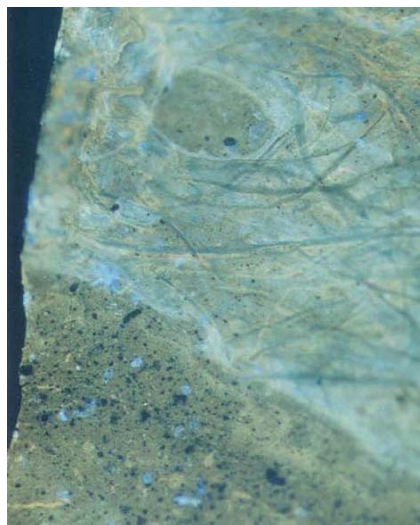
9. a. kép. A háttérből vett H5 minta mikroszkópos keresztmetszete (370x). A boltív narancsszínű ornamentikája. A narancsszínű réteg alatt a világos szín a minta kontúrja. A narancs fölötti sötét réteg lakk.

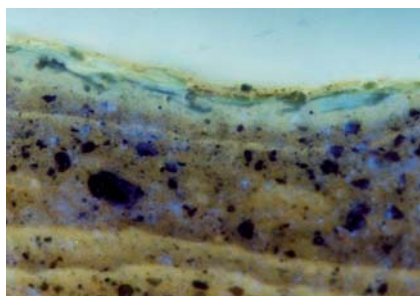
9. b. kép. A H5 minta keresztmetszet csiszolatának lumineszcens felvétele (450), amelyen legalább két különböző lakkréteget lehet megkülönböztetni.

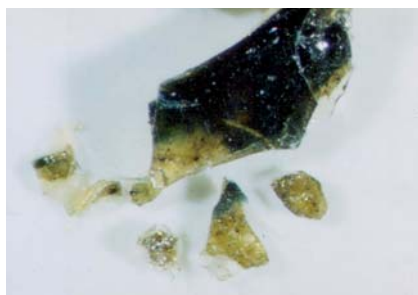
10. a. kép. A háttérből vett H10-es minta mikroszkópos felvétele (48x). A minta olyan részből származik, ahol korábbi restaurálás során a felület leragasztására alkalmazott papír erősen a felszínbe nyomódott. A papír felületén festék és lakkréteg is látható. A papírnak hosszú rostjai voltak.

10. b. kép. A H10-es minta lumineszcens felvétele (120x)

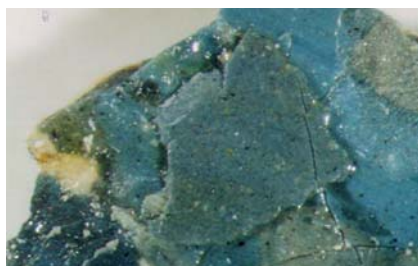
10. c. kép. A H10-es minta mikroszkópos keresztmetszete, lumineszcens felvétel (450x). A lakkréteg alatt a papír rostjainak metszete is látható. A festett felület felső rétege a meleg vasalás hatására benyomódott a papír rostjai közé.

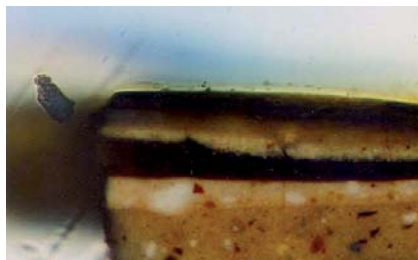
11. a. kép. A bal szélén álló fiatal férfi kék köpenyének sötétkék részéből tisztítás előtt vett, K2-es minta mikroszkópos felvétele 24(x). A mintán több lakkréteg, valamint sötétbarna lazúr látható.

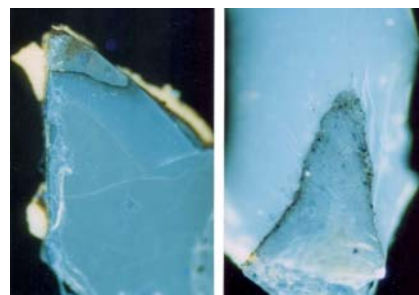
11. d. kép. A K2-es minta keresztmetszet csiszolatának mikroszkópos felvétele (370x). Többretegű lakkréteg, a lakkrétegek között lazúros rétegek.

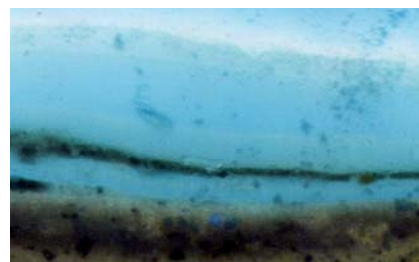
11. f. kép. A fiatal férfi köpenyének sötétkék részéből a lakk eltávolítása után vett K4-es minta mikroszkópos felvétele (48x). Két eltérő színű javítás is megkülönböztethető. A középkék réteg a felületén sötétebb foltokkal keveredik – ezek a nedves festés eredményei. Az eredeti kék szín két rétegből épül fel, az alsó szürkésebb színű, a felső élénkebb.

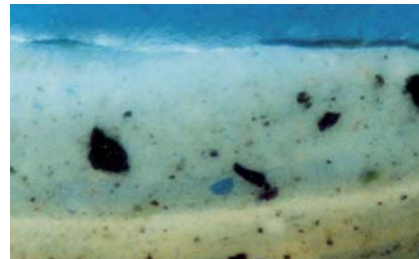
12. a.kép. A háttal álló sisakos katonának a nyakrészéből tisztítás előtt vett T5-ös minta mikroszkópos keresztmetszet csiszolata (185x). Az eredeti festék felett több lakkréteg és retus található. Röntgendiffrakciós vizsgálattal az ólomfehér $[Pb_3(CO_3)_2(OH)_2]$ azonosítható volt.

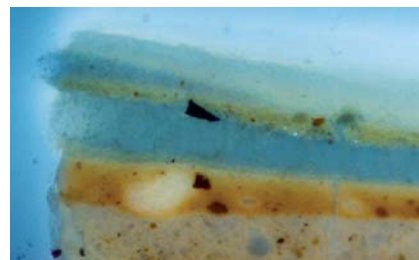
11. b-c. kép. A K2-es minta lumineszcens felvétele (120 ill. 240x) a lakkok között húzódo lazúros réteggel.

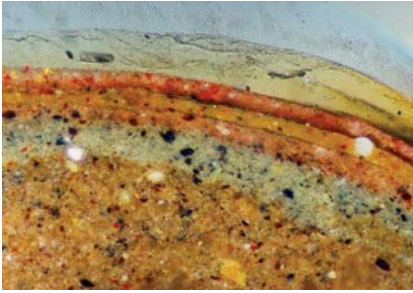
11. e. kép. A K2-es minta mikroszkópos keresztmetszet csiszolatának lumineszcens felvétele (450x). Legalább öt eltérő lakkréteg különböztethető meg. Az alsó két lakkréteg felett húzódo vékony festékréteg javítás nyoma. Az eredeti festékréteg vastagsága 0,02-0,08 mm között változik.

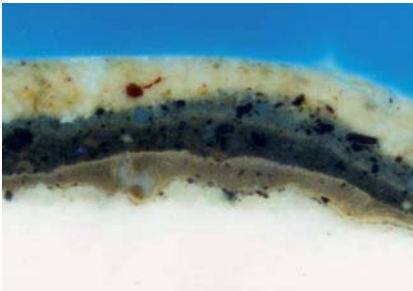
11. g. kép. A K4-es minta lumineszcens felvétele (450x). A sötétbarna alsó vékony réteg ezen a mintán is megtalálható. A festékréteg felett elvékonyodott lakkréteg látható. A legfelső vékony sötétkék réteg javítás, alatta lakkréteg van.

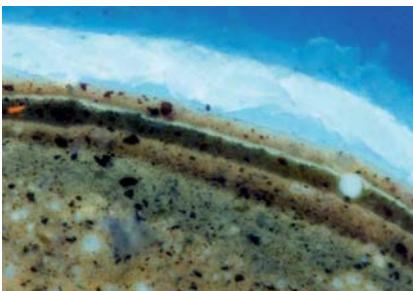
12. b.kép. A T5-ös minta keresztmetszet csiszolatának lumineszcens felvétele (450x). Legalább 4 (esetleg 5) eltérő lakkréteg különböztethető meg. A legkorábbi lakk, mely felett szennyeződé nyomok is láthatók, már csak nyomokban maradt meg.

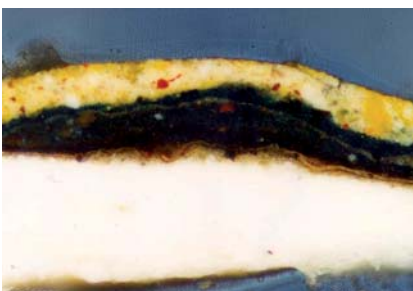
13. a. kép. A szőnyegrészből, a lakk eltávolítása előtt vett minta A3 mikroszkópos keresztmetszet csiszolata (370x). Röntgendiffrakciós vizsgálattal az ólomfehér $[Pb_3(CO_3)_2(OH)_2]$ azonosítható volt.

13. d. kép. Az A5-ös minta mikroszkópos keresztmetszet csiszolatának lumineszcens felvétele (450x). A felvételen a sötét rétegek jól elkülöníthetők.

13. b. kép. Az A3-as minta mikroszkópos keresztmetszetének lumineszcens felvétele (450x). A mintán több lakk és festékréteg különíthető el. A vörös rétegek közötti vékony világos réteg valószínűleg egy tisztán felvitt festőszer réteg.

13. c. kép. A szőnyegrészből, a lakk eltávolítása után vett A5-ös minta mikroszkópos keresztmetszet csiszolata (370x). A szőnyeg sárga mintázata kék alapon.

14. a. kép. Az építészeti háttér a felületébe nyomódott 40x40-es négyzethálóval.

14. b. kép. Az építészeti háttér restaurálás után.

15. a. kép. Kajafás főpap alakjának részlete, feltárás után.

15. b. kép. Kajafás főpap alakjának részlete retusálás után.

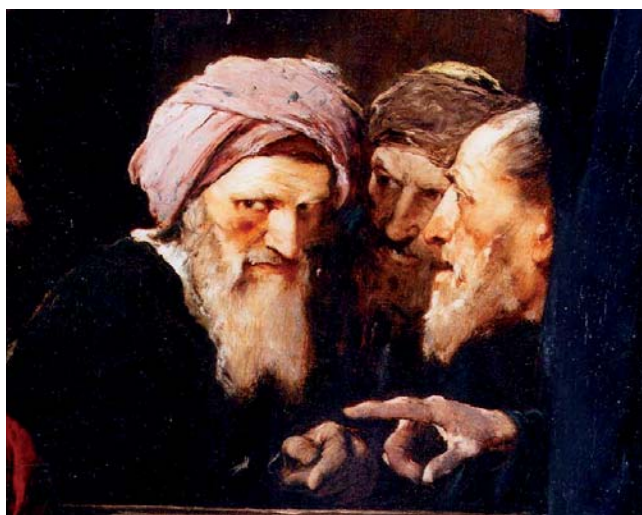
16. a. kép. Adolf Braun felvétele a festmény részletéről.

16. b. kép. A részlet feltárás előtt.

16. c. kép. A részlet feltárás után.

16. d. kép. A részlet retusálás után.

keresztmetszet-csiszolatán alul vékony sötétbarna réteg látható, majd egyre világosodó rétegek következnek. Megfigyelésünket Munkácsy kortársa, a szomszéd műteremben dolgozó Fritz von Uhde szemléletesen írja le: „Rendkívül termékenyítő volt látni, mily biztonsággal rakta a legvilágosabb fényeket a bitumen-aláfestésre, s mint festette aztán lassanként és világosan az egész alakot ... Szívvel lélekkel ott csüngött a munkáján. Az óriási vásznon igazi elemében volt. Az aláfestésnél valósággal kéjelgett a bitumenben: magából kikelve, tűzzel rohant a munkába. ... felgyűrt ingujjal, mint egy mázolólegény, tombolt ide-oda a képen, míg végül a türelmetlenségtől lebírva, pusztá kézzel markolt a festékbe, és egyre szélesebb foltokban alakította a képet...”²

A bitumennel festett építészeti háttér feltárása után derült ki, hogy az igen kopottan maradt fenn, mely nagyrészt a festmény korábbi „megnyúzásának” és átfestésének tu-

lajdonítható. Ennek esztétikai helyreállítása volt a későbbiekben az egyik legnehezebb feladatunk. Munkácsynak is kritikus pontja volt e terület: „Az átkozott háttérrel bajlódok” írja egyik október eleji levelében.³ Többszörös rétegek, az ólomfehér színnel felrajzolt kontúrok gyakori átkomponálása, az architektúrák ide-oda költöztetése⁴ mutatja, hogy a művész maga is csak nehezen birkózott e területek megkomponálásával.

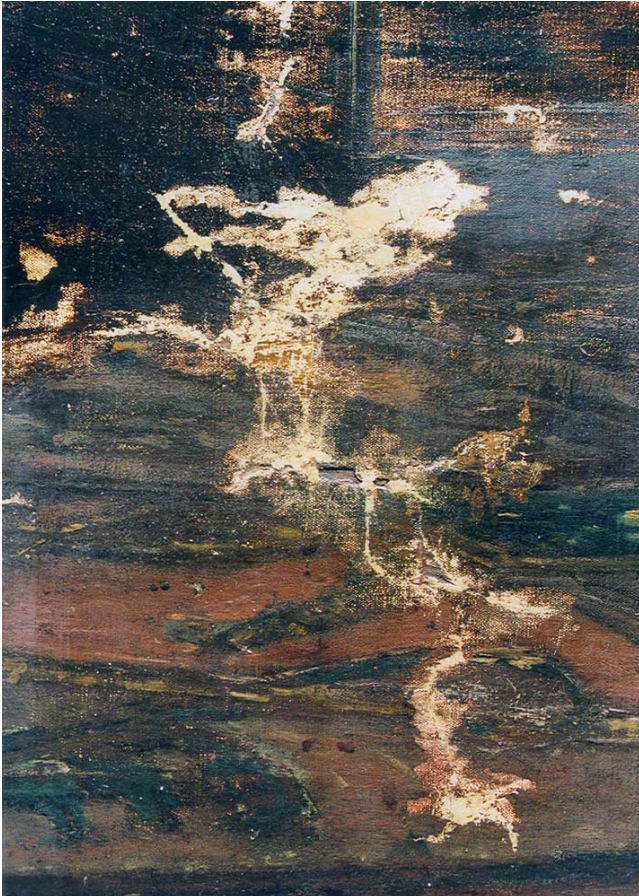
Felmérésünk során dokumentáltuk a Golgota⁵ helyreállítására kapcsán már ismertetett, a korábbi restaurátori ballépés következtében keletkezett sérüléseket: a festékrétegbe beleragadt védőpapír maradványokat, azt, hogy a vasalásakor teljesen tönkretették a festékrétegeket. Az e felületekből vett minták mikroszkópos rétegcsiszolata szemléletesen mutatja e maradandó károsodások jellegét. (7–13. kép)

³ Munkácsy Mihály válogatott levelei Bp. 1952.

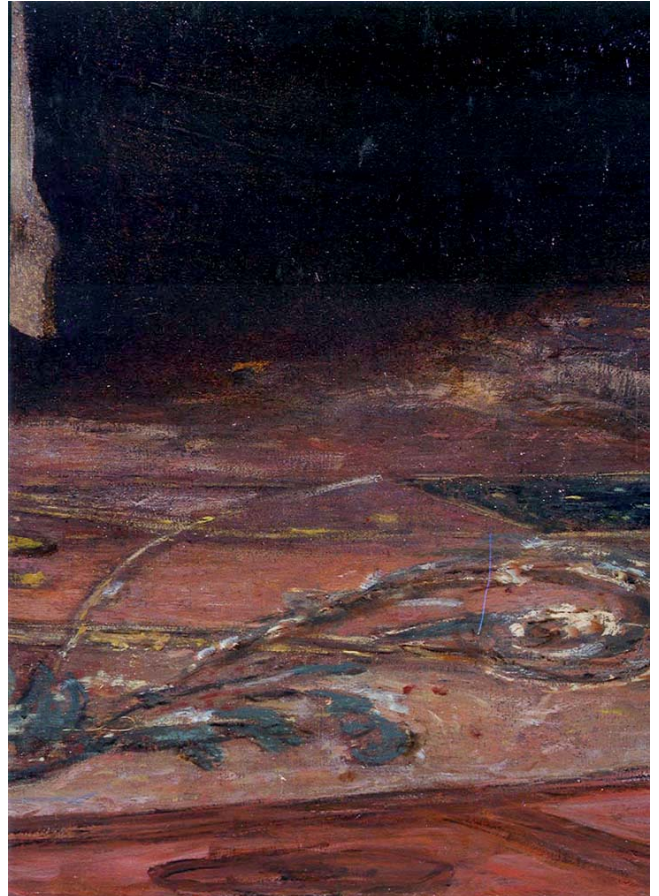
⁴ Pentimentók, saját kezű változtatások

⁵ Szentkirályi Miklós: Munkácsy Mihály Golgota c. festményének restaurálása. Műtárgyvédelem, 22. 1993. 79-97. o.

² Uhde emlékezéseit Lyka Károly közli: Lyka Károly: Munkácsy Mihály, 1964. 16. o.

17. a-b. kép. A szőnyeg részlete retusálás előtt és után

A restaurálás koncepciója

Az előkészítő-munka során kiderült információk lehetővé tették, hogy elméletben rekonstruáljuk Munkácsy festéstechnikáját. Célul tűztük ki, hogy meghatározzuk és dokumentáljuk azt, ami az eredetiből fennmaradt. Koncepciónk lényege az volt, hogy a festményről eltávolítsunk minden nem egykorú réteget, annak érdekében, hogy az 1907-es tűzvészt követő állapotot tárjuk fel, bármilyen kóppott, sérült is az, mert ez áll legközelebb az eredeti Munkácsy képhez.

A vastag, többretegű lakkok, belefestések és átfestések eltávolítását vegyszeres úton végeztük, oldószerteszték útján megválasztott anyagokkal,⁶ amely a szokásosnál komplikáltabb feladat volt, tekintve, hogy az eredetit öt-hat különböző időben felhordott eltérő anyag fedte. A tisztítást követően a vártnál jobb állapot tárult elénk: kb. 60%, kis kopásoktól eltekintve kitűnő megtartású, 30% megkopott, 10%-erősen romos vagy elpusztult felület. Ennek az állapotnak a dokumentálását követően határoztuk meg az esztétikai helyreállítás mértékét.

A restaurálás

A hordozó megerősítése, a húzószélek konzerválása, a hatalmas méretű vászon mozgatása, biztonságos és ki-

méletes újrafeszítése, valamint a Déri Múzeumban történő végleges elhelyezése komoly előtanulmányt és tervezést igényelt.

A szakadások és deformálódások megerősítését új vászon felragasztásával végeztük,⁷ az 1938-as szélmege erősítés következtében keletkezett zsugorodásokat az első újrafeszítéskor részben korrigálni tudtuk. A képszelek újbóli megerősítését Beva 371-el impregnált vászoncsíkkal készítettük, melybe 5 cm-ként fűzőszemet erősítettünk. E helyeken történt a felfeszítés rögzítése 3×35 mm-es gyorsépítő facsavarral, a Golgotánál már bevált módszer szerint.

A vakkeretet tisztítottuk, fertőtlenítettük,⁸ a sarkokat átalakítottuk úgy, hogy ékagyakat képeztünk ki a megfelelő feszességet biztosító új villás ékekhez. A vászon felfeszítése és ékelése után a képet lelakkoztuk.⁹ (18–20. kép).

Számunkra ez a pillanat jelentette a legnagyobb élményt: mi voltunk azok a szerencsések, akik először láthatták azt a művet, melyet Munkácsy megfestett, amelyért Sedelmayer, Wanamaker és kortársai lelkendeztek, ami 1907-es tűzvészkor szinte elpusztult. Kiderült, hogy a romokban heverő festményt a kor szempontjai szerint „hozták helyre”, melynek eredménye a formákat imitáló teljes átfestés. Közel 100 évig ez volt látható, a szakem-

⁶ Az átfestések, lakkok eltávolítására elsősorban acetont és kevés dimetil-formamidot alkalmaztunk

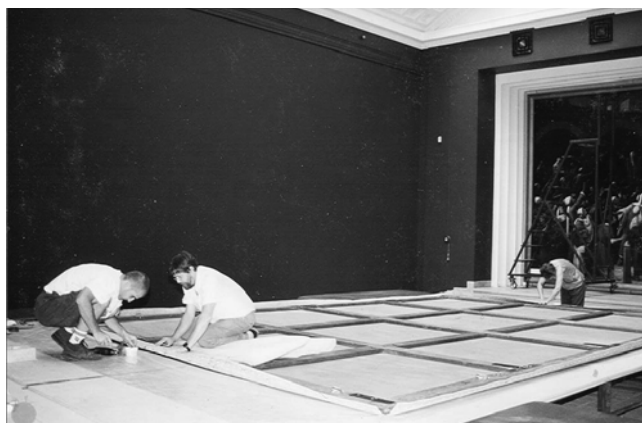
⁷ A vászon ragasztásához alkalmazott anyag: Beva 371, hőre lágyuló műgyanta

⁸ Fertőtlenítőszer: Volmanol

⁹ Az alkalmazott bevonat dammárlakk volt

18. kép. A festmény hengerről való letekerése a Déri Múzeum Munkácsy termében.

19. kép. A festmény vakkeretre feszítése a kiállító-teremben.

20. a-c. kép.
A vakkeretre feszítés lépései.

21. kép. A díszkeretbe helyezett kép felállítása.

berek erről az állapotról írtak, ezt fényképezték. Ma már ismét Munkácsyt láthatja a közönség, a gondos és fegyelmezett retusálásnak is köszönhetően.

A retus módszerének megválasztása minden esetben az adott terület rongáltsági foka illetve értelmezhetősége szerint történt. A hiányok kezelésénél tartózkodó magatartást tanúsítottunk állandóan fejlesztve a képet, közelítve a fennmaradt eredetihez. Helyenként kizárólag semleges tónusú megkülönböztetett retust beilleszkedő retusálást is, illetve indokolt esetben, tehát a kompozíció értelmezhetősége szempontjából jelentős hiányoknál rekonstrukciót alkalmaztunk¹⁰ (14–17. kép). Ezen túl kerültünk minden tökéletesség illúzióját keltő kezelést, hogy ne essünk elődeink hibáiba.

Kapcsolat a közönséggel

Tekintettel a műalkotás felbecsülhetetlen eszmei értékére, Munkácsy festészetének feltétlen tiszteletére, munkánkat, egész folyamatában restaurátor-szakértők és muzeológusok közreműködését igényelve és elfogadva végeztük. Tevékenységünkről rendszeres ismertetőinknek köszönhetően több tucat újságcikk és TV-adás számolt be. Talán a legfontosabb megemlítenünk, hogy a Déri Múzeum szervezésében nyílt napok keretében többször láthatta Debrecen műértő közönsége restaurálás közben Munkácsy híres alkotását.

Átszállítás és felszerelés a Munkácsy-terembe

A festmény restaurálását Debrecenben a Múzeum utca 4. szám alatt, a volt Nemzeti Bank épületében végeztük. Befejezés után nem kis bravúrral történt az átszállítás a végleges helyére, de lássuk a szemtanú beszámolóját: „Nem erre képezték ki a kollégákat, de csak megbirkózunk a szokatlan feladattal. Örömmel jöttünk segíteni – mondja Rocskó Aladár tűzoltó őrnagy, miközben hét társát látja el instrukciókkal. A restaurált, feltekert kép, a Krisztus Pilátus előtt („talapzatával” együtt vagy hat mázsát nyom) már a levegőben úszik a múzeum első emeleti ablaka felé. Ugyanis a Kanadában készült aranyozott díszkerettel együtt 453×674 cm-es alkotást csak a tűzoltók emelő-be rendezései juttathatták »testvérei« mellé”.¹¹ (21–24. kép)

Szentkirályi Miklós
festőrestaurátor művész
Szépművészeti Múzeum
1146 Budapest, Dózsa György út 41.
Tel: +36-1-311-6478

22. kép. Munkácsy Mihály: Krisztus Pilátus előtt, 1881. A festmény restaurálás után.

¹⁰ Kötőanyaga Paraloid B72 2-4 %-os oldat

¹¹ Nagy Tünde: Még Munkácsy sem látta együtt, Hajdú-Bihari Napló, 1995. aug. 16.

23. kép. Munkácsy Mihály: Golgota, 1884.

24. kép. Munkácsy Mihály: Ecce Homo, 1896.